

NÁZORY OBORNÍKŮ V SOUVISLOSTI SE STAVBOU POMNÍKU MARIE TEREZIE NA PRAZE 6

Zpracoval: Mgr. Ondřej Chrást, zastupitel Prahy 6

Položil jsem našim odborníkům - docentům a profesorům českých dějin na Univerzitě Karlově, -tři stejné otázky. Níže jmenovaní ochotně odpověděli, za což jsem jim nesmírně vděčný:

1) Rád bych se Vás zeptal, jak se díváte na stavění pomníků Habsburkům (popř. pojmenovávání po nich ulic/náměstí) v naší republice?

2) Jak vnímáte Marii Terezii v kontextu dějin našeho národa? Ptám se s ohledem na to, že mezi laickou veřejností se názory různí od (zhruba řečeno) „symbol naší příslušnosti k západní Evropě“ po „symbol časů uzurpace a národního ponížení“.

3) Existují historické osobnosti, které nemají v Praze pomník a zasloužily by si jej podle Vás více než Marie Terezie?

Odpovědi historiků najdete v příloze níže, bez jakýchkoli úprav, jak jsem všem dopředu přislíbil. Je to mimořádně hodnotné čtení pro každého, kdo má o tuto problematiku upřímný zájem. Ve všem případech mám povolení ke zveřejnění.

ODPOVĚDI:

Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Ústav českých dějin FF UK

přední odborník na moderní české, slovenské a slovanské dějiny, profesor UK, během své vědecké kariéry působil mj. na UK, v AV ČR, na TUL, je spolupředsedou Česko-slovenské komise historiků

Vážený pane,

o umělecké hodnotě navrhovaného pomníku se vyjadřovat nechci a nemohu, protože jsem jej viděl jen na okamžik v televizi a kromě toho nejsem historik umění. Osobně mohu říci jen tolik, že se mně nelíbil.

Nyní k Vaším dotazům.

Ad 1

Je třeba oprostít se od mýtu o "třistaleté porobě", protože nic takového neexistovalo. Pojem "třistaletá poroba vznikl za první republiky; je ale zajímavé, že se u nás nikdy nemluvilo o "čtyřistaleté porobě", ačkoliv přece Habsburkové zde vládli už od roku 1526. Rok 1620, bitva na Bílé hoře, totiž není ve skutečnosti koncem české samostatnosti. Je to jen konec české stavovské monarchie a nástup absolutismu a konec náboženské koexistence a nastolení katolicismu. Postavení českého státu se ale Bílá hora nijak nedotkla. Český stát jako zcela samostatný subjekt mezinárodního práva totiž zanikl už o devadesát čtyři roky dříve (1526) a na druhé straně jako samostatná právní jednotka trval ještě dalších sto dvacet devět let (do r. 1749). Ve 2. polovině 19. stol. bylo Rakousko (ale nikoliv Uhersko) moderním, ústavním státem srovnatelným s většinou států tehdejší západní Evropy. Právo národů Rakouska (Předlitavska, nikoliv Uherska) na samostatný národnostní rozvoj, používání svého jazyka před státními úřady, soudy i v samosprávě a právo na školní výuku v mateřském jazyce bylo přímo zakotveno v § 19 základního zákona o právech státních občanů z 21. 12. 1867, který tvořil součást ústavy. Češi měli v habsburské monarchii dobré možnosti ekonomického i národního rozvoje; nikdo je neutlačoval a není ani pravda, že by Rakousko bylo nástrojem germanizace: česko-německé konflikty nemají žádnou přímou souvislost s Rakouskem, což je zřejmé i z toho, že plnou silou pokračovaly i po roce 1918, kdy už Rakousko nebylo. Šlo o spory dvou národnostních skupin uvnitř českých zemí o výsadní postavení v zemi, ale nikoliv o spor Čechů a rakouského státu. Kontinuita Rakouska-Uherska s první Československou

republikou - ať už po stránce právní či personální - je také mnohem silnější než diskontinuita. Proti pomníkům Habsburkům ani proti pojmenování ulic či náměstí po nich proto v zásadě nic nemám, ovšem s výhradami týkajícími se stavění/bourání soch a pojmenování ulic obecně (viz níže).

Osobně jsem proti bourání soch, protože každá je symbolem doby - proto jsem také vystoupil proti odstranění sochy maršála Koněva, ale současně jsem podpořil i obnovení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí a podporuji i návrat sochy maršála Radeckého na Malostranské náměstí. Ovšem, také se stavěním soch a pomníků by se mělo podle mého názoru postupovat obezřetně a šetřit s nimi. Pokud jde o Habsburky, jistě nebudeme stavět pomníky všem - někteří Habsburkové byli pro české dějiny a vývoj českých zemí významní a přínosní, jiní nikoliv - ale to platí o všech dynastiích, které u nás vládly. Proti přejmenování ulic a náměstí jsem z čistě z praktických důvodů: stojí to peníze a musíte chodit po úřadech, protože potřebujete nové doklady, pokud máte firmu, nový zápis do obchodního rejstříku, nová razítka. Proto je dnes ze strany občanstva k jakémukoliv přejmenování pochopitelný odpor. Kdyby to záleželo ode mne, pokusil bych se prosadit zákon, který by povoloval bez dalších opatření nové pojmenování ulic či náměstí jedině v případě, že tam nikdo nežije (jako je to u Náměstí Václava Havla), anebo jde o ulici či náměstí zcela nové. V případě přejmenování obce, ulice či náměstí by zákon ukládal příslušné obci s přenesenou působností povinnost vydávat dotčeným obyvatelům nové doklady a provedení úředních zápisů zcela zdarma.

Ad 2

Marie Terezie jistě patří mezi významné panovnice, která modernizovala svou říši, zavedla řadu pozitivních reforem (vybudovala celkem moderní a funkční státní aparát, částečně reformovala soudnictví, zavedla povinnou školní docházku). Jistě, její reformy byly často polovičaté a nešly tak daleko jako reformy jejího syna Josefa II. Považovat Marii Terezii za "symbol časů uzurpace a národního ponížení" ale může jen naprostý ignorant. Její význam z hlediska českých dějin je rozporný v jedné věci: zrušením české dvorské kanceláře a jejím sjednocením s rakouskou dvorskou kanceláří v roce 1749 fakticky zlikvidovala doposud existující právní samostatnost zemí České koruny a vytvořila rakouský stát (ze zemí patřících do rámce Svaté říše římské, takže Uhry zůstaly z této reformy vyloučeny). Ale současně jsou zde i pozitiva: úspěšnou obranou proti Prusku zabránila roztržení českých zemí (v případě vítězství Pruska v sedmileté válce mělo totiž vzniknout samostatné moravské království, které by bylo odtrženo od Čech). Je zde ještě jeden aspekt, který si zpravidla neuvědomujeme: poměr česky a německy hovořícího obyvatelstva v zemích České koruny byl před první slezskou válkou zhruba 1 : 1. Ztrátou Slezska a Kladska v této válce ve prospěch Pruska (1742) se poměr definitivně zvrátil ve prospěch česky hovořících obyvatel (zhruba v poměru 2 : 1), protože Slezsko i Kladsko byly země etnicky převážně německé (v Kladsku existovala malá česká menšina, v Horním Slezsku žili Poláci; Češi nežili ve Slezsku prakticky vůbec). Proti pomníku Marii Terezii bych tedy zásadně nebyl, ale na druhé straně nepovažuji takový pomník ani za prioritu.

Ad 3

Z habsburských panovníků - modernizátorů a reformátorů by si jistě více než Marie Terezie zasloužil pomník její syn Josef II., který zrušil jak známo osobní závislost poddaných (tradičně označovanou u nás jako nevolnictví, byť to není zcela přesné) a vydal toleranční patent. Jeho sochy jako "osvoboditele sedláků" bývaly před rokem 1918 časté, ale během první republiky byly většinou zničeny. Jedna malá socha Josefa II. se v Praze zachovala ve dvoře Všeobecné fakultní nemocnice za Karlovým náměstím, stačilo by tedy v případě potřeby její přemístění.

S pozdravem,
Jan Rychlík

Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc., DSc.

PF UK a FPR ZČU

přední česká historička, právní historička a politoložka, profesorka UK, vedoucí katedry právních dějin na FPR ZČU, během své vědecké kariéry působila mj. na UK, ZČU a v Akademii věd ČR

Vážený pane Chráste,

Nemám moc ráda stavění pomníků hlavám státu či politikům, neboť se z nich mohou velmi brzy stát zapomínky. Postaví se a za nějaký čas se změnou politických podmínek se strhnou.

Pokud jde o Marii Terezii, jistě byla významnou panovnicí, která podporovala řadu prospěšných reforem, na druhé straně např. její trestní zákoník byl v několika zásadních věcech zcela v zajetí velmi nepokrokových názorů- vycházel z presumpce viny, z trestání podle analogie a z podrobné úpravy tortury. Je ovšem pravdou, že ke konci vlády Marie Terezie byla tortura zrušena.

Pomník bych této panovnici nestavěla, vždyť jí ani zájmy českých stavů příliš na srdci neležely. Návrh pomníku se mi nelíbí ani z estetického hlediska, připomíná mi nepodařenou korpulentní kuželku. Ale to je věc názoru.

Odpovědi na tři otázky:

1. Proč stavět pomníky habsburským panovníkům? Proč po nich pojmenovávat ulice? Připomeňme jen Obnovené zřízení zemské pro Čechy z roku 1627, kde byl zakotven absolutismus, omezeny kompetence českého zemského sněmu, prohlášen český trůn dědičným v dynastii Habsburků a jediná povolená víra byla římskokatolická. Začínám se obávat toho, že se budeme pohybovat opět ode zdi ke zdi - dřívější názor, že za Habsburků bylo všechno špatné, vystřídá názor opačný.

2. Marii Terezii vnímám v kontextu její doby jako výraznou panovnici, kterou bych nezatracovala, ani ji zvlášť neglorifikovala.

3. Pokud stavět pomníky / či přejmenovávat ulice/, spíše bych se obracela pro inspiraci do řad vědců, literátů, hudebníků, malířů atd., kteří byli ve světě známí a měli alespoň nějaký vztah k českým zemím.

Se srdečným pozdravem,

Prof. K. Adamová

Doc. PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Ústav českých dějin FF UK

docent českých dějin na FF UK, odborník na moderní a soudobé české dějiny ve středoevropském kontextu, přední představitel mladé generace expertů v oboru českých dějin

Pomníky jsou výrazem a prostředkem selektivního zacházení s minulostí. Památníky či pomníky byly v moderní éře povětšinou prostředky heroizace a mytizace vybraných postav či událostí. Rovněž chystaný pomník Marie Terezie umístěný do veřejného prostoru Prahy 6 tenduje k zjednodušení. Tvzení, že jeho prostřednictvím dochází k demytizaci historie, konkrétně (národního) mýtu o třistaletém úpění pod vládou Habsburků, je proto zavádějící.

Odhalovaný a napravovaný mýtus bude pouze a jen nahrazován mýtem jiným – Marie Terezie byla velkou panovnicí. Víme ale čím a proč?

Vzpomínání není hodnotově neutrální. Prostřednictvím míst paměti včetně pomníků a památníků jsou dějiny aktualizovány právě pro přítomnost i budoucnost. Veřejnosti je sdělováno, jakou podobu dějin a jejich interpretace si má pamatovat. V této souvislosti lze klást otázky: co veřejnosti aktéři a hybatelé pomníku Marie Terezie chtějí o dějinách a hlavně ve vztahu k dnešku sdělit? Co je pomníkem sledováno a zamýšleno? Proč je třeba vzpomínat na počátku dvacátých let 21. století právě Marii Terezií?

Budování (i odstraňování) památníků a pomníků je praxí ryze současnou. Spíše než o minulosti vypovídá o momentálních a chtěných preferencích, hodnotách, jež jsou těmito objekty symbolizovány. Aniž by si to možná uvědomovali, volbou „velké panovnice“ hovoří hybatelé a aktéři její komemorace nejen o dějinách, ale především o sobě. Zamýšlená socha se stává jejich reprezentantem. Co nám tedy o sobě sdělují?

„Velká panovnice“ zaplní místo po odstraněném Koněvově pomníku. Bronzový maršál možná stál fyzicky na jiném místě, v rámci paměťové topografie Prahy 6 však zůstanou oba objekty v těsném sousedství a tedy i v pomyslném napětí. Bude zajímavé sledovat, zda se nestane „velká panovnice“ součástí stávajících kulturních válek. V tomto ohledu by alespoň mohla mít Praha 6 jistou exkluzivitu – mohla by se stát frontovým úsekem. 😊 K zvýznamňování Marie Terezie má v každém případě městská část blízko, soudě alespoň podle [hodnotově ne neutrálního zájmu hanspaulského Institutu Václava Klause](#) o tuto panovnici, jež samozřejmě zahalil Marii Terezií do konkrétního ideového hávu.

Na tomto světě není nic tak neviditelné, jako památníky, napsal kdysi Robert Musil. Sochy, pomníky, památníky se stávají pouliční kulisou, zvláště nejsou-li součástí opakovaného výkladu dějin. „Velká panovnice“ se proto velmi pravděpodobně stane v každodenním provozu neviditelnou kuželkou. V musilovském ohledu jde tudíž v případě zhotovení a instalace objektu o vyhozené peníze. I přes mohutnost (jíž nahrává v jistých partiích stereotypizující tvar 😊, který je jistě odrazem dobové módy, jež však měla významnou roli ve vztahu k žádoucímu vnímání ženských těl 😊) se dříve či později stane „neviditelnou“. S trochou hořké nadsázky může protivníky instalace uklidňovat vědomí, že časem bude jen málokdo schopen sochu v každodenním provozu vnímat v kontextu nějakého (a opět – jakého vlastně?) poselství. Zamrzet však může investovaná částka.

V dnešní dynamické době považuji za časovější a inovativnější vyhradit místo dočasným expozicím. Pokud je možné v galeriích měnit vystavovaná díla, proč neučinit i z prostoru budoucí instalace „velké panovnice“ svého druhu galerii pod širým nebem ve smyslu [obměňování prezentovaných objektů](#)? Veřejných performancí?

- **Rád bych se Vás zeptal, jak se díváte na stavění v naší republice pomníků Habsburkům (popř. pojmenovávání po nich ulic/náměstí)?**

Při současné erozi liberální demokracie spojené s nástupem populistických politiků a v souvislosti s voláním po tradičních hodnotách (co je tradiční a kdo o tradičnosti tradičních hodnot rozhoduje?) představuje vzpomínání na habsburskou minulost ošidný podnik. „Revizionistické“ kroky v podobě odstranění Koněvovy sochy či instalace Mariánského sloupu nejsou hodnotově/ideově/politicky neutrálními gesty. V tomto ohledu mohou Habsburkové snadno reprezentovat nedemokratický, nerepublikánský, paternalistický řád se silným panovníkem vládnoucím ovšem nikoli z vůle lidu, nýbrž z vůle Boží a své vlastní. A obhospodařující primárně „svůj“ stát s „poddaným“ obyvatelstvem.

- **Jak vnímáte Marii Terezii v kontextu dějin našeho národa? Ptám se s ohledem na to, že mezi laickou veřejností se názory různí od (zhruba řečeno) „symbol naší příslušnosti k západní Evropě“ do „symbol časů uzurpace a národního ponížení“.**

Marie Terezie je spojována s reformou habsburské monarchie po válkách o rakouské dědictví (zhruba kolem poloviny 18. století). Právě v tomto ohledu by snad měla být pamětihodnou, jak ostatně ukazuje zmíněná pozornost věnovaná panovnici Institutem Václava Klause. Marie Terezie ovšem monarchii reformovat musela, pokud ji chtěla udržet jakožto konkurenceschopný útvar v rámci tehdejší střední Evropy. V dobových souvislostech ji není třeba považovat za zásadně výjimečnou či nutně hodnou veřejného vzpomínání. Ano, modernizovala, reformovala, byrokratizovala, ale i centralizovala habsburskou monarchii a své vládnutí. Podstatné však je ptát se, proč tak činila. Cílem jejího vládnutí nebyl prospěch lidu, ten byl pouze a jen prostředkem profitu její monarchie. Koneckonců podobně byly reformovány státy v rámci osvícenských absolutismů na západ i na východ od monarchie, třeba v carském Rusku.

Tvrdit, že v jejím případě jde o symbol české příslušnosti k západní Evropě je stejně schematické a nepřesné, jako že šlo o čas uzurpace. Oba názorové póly jsou zpětnou projekcí, jež si z dějin vybírá a selektuje. Jde ostatně o podobné interpretace, jaké se objevily v polovině března 1939 po okupaci německými vojsky a vzniku Protektorátu Čechy a Morava. V tisku byly v první chvíli k přečtení „uklidňující“ názory o tom, kterak se vlastně neděje nic převratného. Obnovoval se v jejich podání pouze starý řád, jaký znala již středověká Evropa – Svatá říše římská. A české země přece vždy patřily kulturně a duchovně na západ...

- **Existují historické osobnosti, které nemají v Praze pomník a zasloužily by si jej zde podle Vás více než Marie Terezie?**

Co třeba čeští/pražští Němci? Možná je jejich minulá (a tradiční 😊) přítomnost v Praze pro naši současnost aktuálnější ve smyslu zkušenosti kulturní a etnické heterogenity sdíleného prostoru, než „velká panovnice“. Jejich prostřednictvím lze reflektovat třeba vyhocenost (a dopady) nacionálních konfliktů a probouzení (identitářských) nacionálních vášní.

Pro současnost je vhodnější hledat a ve veřejném prostoru prezentovat události, ideje sloužící k občanské sebereflexi. Momenty, jež by se staly opěrným bodem veřejné autoreflexe, kolem něž by bylo možné splétat a vyprávět příběhy vedoucí k občanské kultivaci naší přítomnosti.

[prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.](#)

Ústav českých dějin FF UK

přední odborník na české dějiny a dějiny Habsburků, profesor UK, během své vědecké kariéry působil mj. na FF UK a v Akademii věd

Pane kolego,

rád Vaše dotazy zodpovím. Ale nejdříve sdělím, že jsem například stál na začátku tisíciletí na stanovisku, že císař František I (II.) by měl vrátit do fiály na Smetanově nábřeží, protože už žádné politické a jiné konotace mezi zdejším obyvatelstvem nevzbuzuje a že artefakt by měl být zase úplným. O tento posudek mne požádal tehdejší vedení Prahy. Jinak samozřejmě vyznávám republikánské a demokratické hodnoty a tradice.

- **1. Rád bych se Vás zeptal, jak se díváte na stavění v naší republice pomníků Habsburkům (popř. pojmenovávání po nich ulic/náměstí)?**

Stavění pomníků a pojmenování ulic po příslušnících habsburské dynastie dokonce prvorepublikové zákonné normy ohledně pravidel pro pojmenování veřejných prostranství (ulice a náměstí) z roku 1922 v podstatě nedovolaly, neboť se jednalo o osoby, které se stavěli v minulosti nepřátelsky k českému národu a jeho spojencům. Takže jejich dějinná stopa opravdu z veřejných prostor zmizela. Tak se to více méně dodržovalo i bez zákonných norem až do 90. let 20. století, kdy došlo k renesanci Habsburků v českém historickém povědomí a historici začali razit tezi, že i oni patří neodmyslitelně k českým dějinám, neboť to byli naši králové a královny. Odtud už byl krok k tomu, aby byli připomínáni zcela veřejně a i jmenovitě. Míra vkusu asi i národní cti nebyla porušena, pokud byli opravdu s těmito místy paměti spjati (viz Brandýs nad Labem - arcivévoda a pozdější císař Karel anebo Ostrov nad Ohří - toskánská větev Habsburků, kteří zde byli i starosty). Pokud jde o Prahu 6, mohla by být jejich přítomnost v minulosti asi maximálně připomínána kolem Pražského hradu. Otázkou ale zůstává, zda to musí být nutně socha a zrovna Marie Terezie, která - pravd - celý hradní areál nechala kvalitně přestavět. To už je zřejmě právě politické rozhodnutí. Nedovedu si ale představit, že by taková socha stála kolem "Kulaťáku" a v blízkém okolí, neboť zde se nacházejí spíše republikánské vojenské tradice a jejich místa paměti. Opravdu motivaci dnešních propagátorů umístění jmenované sochy neznám. Z mého zcela soukromého hlediska, je taková snaha vcelku přebytečná.

- **2. Jak vnímáte Marii Terezii v kontextu dějin našeho národa? Ptám se s ohledem na to, že mezi laickou veřejností se názory různí od (zhruba řečeno) „symbol naší příslušnosti k západní Evropě“ do „symbol časů uzurpace a národního ponížení“.**

Vnímání historických osob je dvojit: Čím byly v minulosti a jak se zasloužily o tehdejší stát či kulturu, laická veřejnost nechce a ani neumí posoudit. A tím, s čím jsou spojovány dnes, což bývá už značně ahistorický, v podstatě mýtický obraz, se ztotožňuje každý jinak. Na vytváření tohoto obrazu se podílejí hlavně školy a média. A ten obraz je to značně rozporuplný i v učebnicích dějepisu. Na jedné straně první a poslední žena na našem trůně, podporovatelka zavádění základního plošného školního vzdělání a na druhé straně panovnice, která modernizuje říši (ale až po boji na život a na smrt), a tím se nutně uchyluje k centralizaci a k unifikaci, včetně unifikace jazykové, kterou dokoná její syn. Viděno českýma očima současníků, v podstatě vyhání češtinu ze škol, úřadů a radnic, tedy vzniká byrokratizované komunikace, na které stojí každý stát. Úředníci mají jeden jazyk a poslouchají jednotné zákony a příkazy v jazykovém kódu těch, kdo ovládá stát. Minoritní, nekodifikované jazyky přijdou pak vždycky zkrátka. To, že takto většina absolventů středních škol a vysokého učení nabyla lepšího vzdělání, se už zapomnělo. A přitom jenom vzdělanec se uvědomí svojí proměnu (akulturaci) a začne se ji bránit. Teprve až po tomto poznání, které mu zprostředkuje jiná kultura. Krásný příklad této doby je Josef Jungmann, který začal lpět na češtině, až když ji málem zapomněl!

- **3. Existují historické osobnosti, které nemají v Praze pomník a zasloužily by si jej zde podle Vás více než Marie Terezie?**

Domnívám se, že by pomníky dnes měly být stavěny spíše principům, idejím a snům-vizím, které vyznává naše společnost, než osobám, a když tak osobám, které například probjovávaly tyto principy, humanity, liberalismu-svobodomyšlnosti, demokracie či samosprávnosti. Pak by šlo spíš o pomníky nepersonifikované, které by vyjadřovaly základní myšlenku dané osobnosti. Celý badatelský život se zabývám samosprávou, samosprávou jako principem jednání a vládnutí v žité praxi. Pomník české samosprávě nikdo nemá a ani nikoho

nenapadlo, že bychom ho mohli mít, neboť ho nosíme více než dno století v sobě. Za probojování a osvojení principu samosprávy stál například František Ladislav Rieger, František Schwarz či kníže Jiří Kristián Lobkowitz. Tyto osoby ale zatím nesplňují jedno základní kritérium k uctění jejich památky, třeba stavbou pomníku či moderního artefaktu, neboť o nich neexistuje v podstatě žádné obecné povědomí.

Tak jsem Vám Vaše dilema a pak i případné politické rozhodnutí ve formě hlasování asi neulehčil. V konkrétním případě Marie Terezie se právě "tluče" několik protichůdných principů, které nikdo k obecnému konsensu nikdo nikdy nesjednotí: monarchie versus republika, všeobecná školní docházka versus existence zcela privilegované vrstvy, která tento princip nevyznává, neboť lpí na soukromém domácím vyučování; první žena (u nás) na trůně a vzorná matka versus vláda mužů...

S pozdravem,
Milan Hlavačka

Táborský Ondřej, Mgr., Ph.D.

Kurátor sbírky oddělení novodobých českých dějin Národního muzea

Vědecké zaměření: Sociální dějiny 19. a 20. století; materiální kultura, obchod a reklama období státně-socialistické diktatury

Ondřej Táborský na mou výzvu sepsal článek a publikoval na Deníku N – s jeho svolením publikuji odkaz na tento článek:

<https://denikn.cz/430298/zbavili-jsme-se-koneva-budeme-mit-rakouskou-panovnici-a-radeckeho-prazsti-politici-buduji-pomnikovy-skanzen/?cst=c85535399a8aab3b1d2a425b4624e012a217a022>